

Bir yabancılar Türkçe öğretimi kaynağı olarak *et-Tuhfetü'l-Hamîdiyye fî'l-Luğati'l-Osmâniyye*

Ensar ALEMDAR¹

APA: Alemdar, E. (2020). Bir yabancılar Türkçe öğretimi kaynağı olarak *et-Tuhfetü'l-Hamîdiyye fî'l-Luğati'l-Osmâniyye*. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), 116-144. DOI: 10.29000/rumelide.791105.

Öz

Yabancılar Türkçe öğretimi alanında, her dönemde farklı saiklerle ve farklı dillere sahip fertlere yönelik olarak çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerden biri de Misbâh bin Selîm el-LEBÂBÎDÎ'nin *et-Tuhfetü'l-Hamîdiyye fî'l-Luğati'l-Osmâniyye* adlı eseridir. Eser; 12 Rebiülevvel 1312 [=13 Eylül 1894] tarihinde tamamlanmış ve 1314 [1896-1897] senesinde Beyrut'ta Matba'atü'l-Edebiyye'de basılmıştır. Müellifi tarafından “mekâtib-i ibtidâ'iyye şâgirdânına hediye” olduğu belirtilen bu eser, ana dili Arapça olanlara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmıştır. Osmanlı Türkçesindeki “harfler ve telaffuzları”, “harekeler”, “mastarlar”, “müfredat” ve “kelimeler ve kısımları” ana başlıklarını ihtiva eden bahse konu eserin sonuna *Ta'lîm-i Kıvâat* adlı eserden iktibas edilmiş “okuma metinleri” de dercedilmiştir. *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'nin “mastarlar” bölümünde Osmanlı Türkçesinde kullanılan toplam 781 kelime, Arapça ve Farsça karşılıklarıyla birlikte; 41 temadan müteşekkil olan “müfredat” bölümünde de yine aynı mahiyetteki toplam 1820 kelime; Arapça karşılıklarıyla birlikte listelenmiştir. Eserin “kelimeler ve kısımları” bölümünde ise pek çok gramer yapısı; çeşitli kısımlar hâlinde ve açıklamalar, örnekler ve Arapça karşılıkları ile birlikte ele alınmıştır. Bu çalışmada, adı geçen eser; sahip olduğu hususiyetler bakımından incelenmiş ve yabancılar Türkçe öğretimi alanında günümüzde esas alınan ilkeler açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca; çalışmada, eser ile ilgili daha sağlıklı bir fikir elde edilebilmesi için, eserde kullanılan başlıklara ve bu başlıklar altında yer alan bazı örneklerle de yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yabancılar Türkçe öğretimi, Osmanlı Türkçesi, Arapça, Misbâh el-LEBÂBÎDÎ, *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*

et-Tuhfetü'l-Hamîdiyye fî'l-Luğati'l-Osmâniyye as a source for teaching Turkish to foreigners

Abstract

In the field of teaching Turkish to foreigners, various works have been written with different motives and for various language speakers in each period. One of these works is *et-Tuhfetü'l-Hamîdiyye fî'l-Luğati'l-Osmâniyye* which is written by Misbâh bin Selîm el-LEBÂBÎDÎ. The book was completed on 12 Rabi'ü'l-awwal 1312 [=13 September 1894] and printed at Matba'atu'l-Adabiyat in Beirut in 1314 [1896/1897]. This work which was “dedicated to the students of primary schools” by the author, was written for teaching Turkish to Arabic speakers. It contains “letters and pronunciation”, “vowel points”, “infinitives”, “nouns”, and “vocables and their parts”. Besides, various “reading texts” excerpted from a book called *Ta'lîm-i Kıvâat* [=Reading Exercises] are appended at the end of the book. There are 781 words from Ottoman Turkish in “infinitives” section that are listed with their

¹ Öğr. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Rektörlük Türk Dili Bölümü (Kırklareli, Türkiye), ensaralemdar@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0682-5594 [Makale kayıt tarihi: 01.08.2020-kabul tarihi: 20.09.2020; DOI: 10.29000/rumelide.791105]

Arabic ve Persian, 1820 words in 41 themes in “nouns” section that are listed with their Arabic meanings in *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*. In “vocables and their parts” section, there are many grammatical structures presented with explanations, examples, and Arabic meanings in various units. In this study, above-mentioned book was scrutinized in terms of its characteristics and assessed in relation to present principles of teaching Turkish to foreigners. Additionally, titles included in the book and some of the related examples were presented in the study in order for a healthier assessment of the work.

Keywords: Teaching Turkish to foreigners, Ottoman Turkish, Arabic, Misbâh el-LEBÂBÎDÎ, *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*

Giriş

Yabancılar Türkçe öğretimi alanında, her dönemde farklı saiklerle ve farklı dillere sahip fertlere yönelik olarak çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerden en mühimi, hiç şüphesiz *Dîvânu Lugâti't-Türk*'tür. Kâşgarlı Mahmud tarafından, Araplar'a Türkçeyi öğretmek ve Türkçenin Arapça kadar zengin bir dil olduğunu göstermek amacıyla 1072-1074 yılları arasında yazılan (Kaçalın, 1994: 446^c) bu eserden başka zikredilmesi gereken eserlerden biri de telifinin 1294'te gerçekleştiği düşünülen, İtalyan tüccarlar ve Alman rahipler tarafından kaleme alınmış olan iki defterden müteşekkil ve içerisinde Latince, Farsça ve Kuman Türkçesi sözlük, bazı gramer kuralları ve muhtelif konularla ilgili kelimeler; Kuman Türkçesi-Almanca sözlük, Hristiyanlığa dair Kuman Türkçesi ile dua, ilahi ve kırk yedi adet bilmeceyi ihtiva eden *Codex Cumanicus*'tur (Bilgin ve Hacıeminoğlu, 2002: 422^b). Ebû Hayyân'ın *Kitâbü'l-İdrâk li-lisâni'l-Etrâk* adlı eseri de bu yolda yapılan çalışmaların başta gelenlerindedir. 1312'de tamamlanmış olan *Kitâbü'l-İdrâk*; daha önce telif edilmiş, kelime listelerinden ibaret bazı eserlerden farklı olarak Mısır'da konuşulan Türkçenin teorik gramerini ortaya koyan, günümüze kadar gelmiş en eski tarihli eserdir (Develi, 2002: 108^a). Aynı sahada kaleme alınmış mühim eserlerden biri de 1499'da Alî Şêr-i Nevâî tarafından telif edilen, Türkçeyi dönemin hâkim kültür ve edebiyat dili Farsça ile karşılaştırıp edebî sanatlar, kelime hazinesi, gramer ve fonetik bakımından Farsçadan üstün olduğunu örneklerle ortaya koyan *Muhakemetü'l-Lugateyn* adlı eserdir (Bilgin, 2005: 397^a).

Yabancılar Türkçe öğretimi için yazılmış kaynaklar, yalnızca Arapları ve Farsları muhatap alan eserlerden ibaret değildir. Bu bağlamda Avrupalıları muhatap alan eserlerden biri, Thomas-Xavier BIANCHI'nin 1835-1837 yıllarında yayımladığı iki ciltten müteşekkil *Elsine-yi Türkiyye ve Franseviyye'nin Luğati / Dictionnaire Turc-Français*'tir. BIANCHI, Jean Daniel KIEFFER'nin hazırlamaya başlayıp kendisinin birkaç misli genişleterek tamamladığı eserinde Osmanlı Devleti'ne ait yer adlarına, Osmanlı tarihi, örf ve âdetleriyle ilgili ansiklopedik maddelere de yer vermiştir. Bianchi bu sözlüğüyle Avrupalılar'ın Türkçe öğrenmesine yardımcı olmuş, ayrıca Osmanlılar'ın ihmal ettiği sözlük düzenleme işine de katkıda bulunmuştur (Topaloğlu ve Kaçalın, 2009: 412^b). Ayrıca, Muhammed-i HEVÂYİ-Yİ ÜSKÜFİ'nin 1631 yılında kaleme aldığı *Maqbûl-i 'Arif* adlı Boşnakça-Türkçe manzum sözlük de her iki dilin de öğretimi için yazılmış olması dolayısıyla bu alanda zikredilebilecek eserlerdendir (Hevâî-yi Üsküfi, 2018: 34).

et-Tuhfetü'l-Hamîdiyye fî'l-Luğati'l-Osmâniyye

Yabancılar Türkçe öğretimi amacıyla kaleme alınmış olan kaynaklardan biri de Beyrut'ta Bâbu's-sarâya mevkisindeki Maktabatü'l-'Uşmâyiyya adlı bir kitapçının sahibi olan Misbâh el-LEBÂBÎDÎ'nin (Roper, 2013: 291) *et-Tuhfetü'l-Hamîdiyye fî'l-Luğati'l-Osmâniyye* adlı eseridir.

12 Rebiülevvel 1312 [=13 Eylül 1894] tarihinde tamamlanmış olan (al-Labâbîdî, 1314: 172) *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*, 1314 [1896-1897] senesinde Beyrut'ta Matba'atü'l-Edebiyye'de basılmıştır.

Eserin başında kısa bir mukaddime olup aynı metin önce Arapça sonra Türkçe olarak kaydedilmiştir. Mukaddimedede, eserin II. Abdülhamid Han [1876-1909] döneminde kaleme alınması dolayısıyla *et-Tuhfetü'l-Hamîdiyye fî'l-Luğati'l-Osmâniyye* şeklinde isimlendirildiği belirtilmiştir. Aynı bölümde, bahse konu eserin, resmî lisan olan Osmanlı Türkçesinin memalik-i Osmanîde en ehemmiyetli ve elzem dil olması cihetiyle bu dili öğrenmek isteyenlerin kolay ve doğru bir şekilde öğrenmeleri için ve “mekâtib-i ibtidâ'îyye şâgirdânına hediye” olarak kaleme alındığı da zikredilmiştir (al-Labâbîdî, 1314: 3).

Ana dili Arapça olanlara Türkçe öğretmek için yazılmış olması münasebetiyle, dil bilgisine dair kavramların isimlendirilmesinde Arapça usulün esas alındığı eser; toplam 180 sayfa olup beş bap ve okuma metinleri, esere yazılan takrizler ile fihristten mürekkeptir.

Eserin birinci bapında, Osmanlı Türkçesinde müstamel olan harfler ve telaffuzlarına yer verilmiş; ancak harflerin telaffuzlarının verildiği kısımda, harflerin tamamı zikredilmemiş yalnızca Osmanlı Türkçesine has bazı telaffuzlar açıklanarak örneklenmiştir (al-Labâbîdî, 1314: 6-7).

İkinci bapta harekeler üzerinde durulmuş ve Osmanlı Türkçesindeki sesli harflerin her biri örneklerle gösterilmiştir (al-Labâbîdî, 1314: 8).

Üçüncü bapta, mastarlar, sırasıyla *-mek*'li ve *-mak*'lı olmak üzere iki kısımda listelenmiştir. Her iki listede de Arapça kelimeler madde başı olarak kaydedilmiş ve daha sonra sırasıyla ilgili kelimenin Türkçe ve Farsça karşılığı verilmiştir. Bazı yakın anlamlı kelimelerin de birlikte verildiği söz konusu listelerdeki kelimeler Arap harflerine göre ayrı ayrı tasnif edilmekle birlikte kelimelerin sıralanmasında harf sırası takip edilmemiştir. Üçüncü bapta; ilk kısımda 369, ikinci kısımda 412 olmak üzere toplam 781 adet Osmanlı Türkçesine ait kelime yer almaktadır (al-Labâbîdî, 1314: 9-54).

Dördüncü bap; “Müfredat”, rütbelere göre kullanılan unvanların gösterildiği üç fasıldan mürekkeptir. “Müfredat” faslı, Arapça kelimelerin madde başı olarak kaydedildiği ve daha sonra ilgili kelimenin Türkçe karşılığının verildiği 41 kısımdan oluşmaktadır. Söz konusu kısımlarda, üçüncü bapta da olduğu gibi, bazı yakın anlamlı kelimeler birlikte verilmiş ve kelimelerin sıralanmasında harf sırası takip edilmemiştir. Dördüncü babın birinci faslında; dinî ıstılaha dair 56, gayrimüslimlere ait dinî ıstılaha dair 22, insanın azalarına dair 150, akrabalık adlarına dair 66, giyeceklere dair 95, insanın sıfatlarına dair 148, beş duyuya dair 6, yiyeceklere ve içeceklere dair 116, tahıllara dair 24, baharatlara dair 19, renklere dair 27, okula dair 45, mevsimlere dair 4, tabai'-i erbaaya dair 4, anasır-ı erbaaya dair 4, ana ve ara yönlerine dair 8, gezegenlere ve yıldızlara dair 9, burçlara dair 12, günlere ve bayramlara dair 28, kamerî aylara dair 12, şemsî aylara dair 15, insana dair 10, nefsin hâllerine dair 28, mesleklere dair 136, ağaçlara, meyvelere ve çiçeklere dair 89, semaya dair 40, arza dair 52, sulara dair 18, zamana dair 42, mekâna dair 18, hastalıklara dair 79, madenlere ve taşlara dair 65, evin kısımlarına dair 36, ev eşyalarına dair 33, mutfak araç gerecine dair 61, kuşlara dair 59, kara hayvanlarına dair 46, haşerata dair 32, deniz hayvanlarına dair 28, askerî ıstılaha dair 47, denizciliğe dair 31 olmak üzere toplam 1820 adet Osmanlı Türkçesine ait kelime Arapça karşılıklarıyla birlikte yer almaktadır. Ayrıca; dördüncü babın ikinci faslında 22 rütbeyle, üçüncü faslında ise rütbelere göre kullanılan 25 unvana yer verilmiştir (al-Labâbîdî, 1314: 55-115).

“Kelimeler ve Kısımları” adlı son bap, kendi içinde dokuz bapтан müteşekkildir. Birinci bap, sırasıyla; özel ve cins isimlerin, ismin hâllerinin, Türkçe tamlamaların, Farsça tamlamaların, Farsça çokluğun ve Türkçe +*LIK* ekinin açıklamalar, örnekler ve Arapça karşılıkları ile ele alındığı 6 fasıldan mürekkeptir. İkinci babın ilk faslında, işaret zamirleri², hâl eklerini almış biçimleriyle ve Arapça karşılıkları ile birlikte gösterilmiştir. Aynı babın ikinci faslı ise sayılar ile ilgili 4 kısımdan meydana gelmektedir. İlk kısımda asıl sayılar basamaklara göre tasnif edilerek Arapça ve Farsça karşılıklarıyla birlikte sıralanmıştır. İkinci kısımda kesir sayı sıfatları, Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça ve Farsça sıfatlar ile birlikte kaydedilmiştir. Üçüncü kısımda sıra sayı sıfatları, dördüncü kısımda ise üleştirme sayı sıfatları; açıklamalar, örnekler ve Arapça karşılıkları ile birlikte gösterilmiştir. Üçüncü bap; semaî ve kıyasî sıfatlar, pekiştirme sıfatları, miktar zarfları³, +*LI* ve +*CI* ekleri ile küçültme ekleri hususlarında açıklamalar, örnekler ve Arapça karşılıkları ile birlikte ele alınmış olan 6 fasıldan meydana gelmektedir. Dördüncü bap, 5 kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, şahıs zamirleri, hâl eklerini almış biçimleriyle ve Arapça karşılıkları ile birlikte gösterilmiştir. Ayrıca, bu kısmın sonunda şahıs zamirlerinin +*sIz* eki almış biçimlerine de yer verilmiştir. İkinci kısımda iyelik ekleri, üçüncü kısımda bildirme ekleri⁴, dördüncü kısımda şahıs ekleri, beşinci kısımda +*ki* eki; açıklamalar, örnekler ve Arapça karşılıkları ile birlikte kaydedilmiştir. Ayrıca; dördüncü babın sonunda şahıs zamiri, ilgi eki, +*ki* eki ve hâl eklerinden oluşan örnekler, liste hâlinde sıralanmıştır. Beşinci bap, 8 fasıldan mürekkeptir. Birinci fasılın birinci kısmında -*MAK* eki; ikinci kısmında +*LA-MAK* eki; üçüncü kısmında +*LA-n-MAK*, +*LA-ş-MAK* ekleri; dördüncü kısmında *etmek* ve *olmak* yardımcı fiilleri; beşinci kısmında ise sırasıyla +*LIK*, -*MA*, -*Iş*, -*m*, -*MA*- ekleri açıklamalar ve örneklerle birlikte ele alınmıştır. İkinci fasıl 9 kısma ayrılmış ve bu fasılda -sırasıyla- emir kipi, emir kipinin olumsuzu, görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman, geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, gereklilik kipi, istek kipi ve şart kipi üzerinde durulmuştur. Üçüncü fasılda olumsuzluk eki -*MA*-, dördüncü fasılda soru parçacığı *mI*, beşinci fasılda -*l*-, -*n*- meçhul (edilgen) fiil ekleri; açıklamalar, önceki fasılda üzerinde durulmuş olan -emir kipi hariç- her bir zaman veya kip şekli ile kullanılmış biçimleri ve Arapça karşılıklarıyla birlikte kaydedilmiştir. Altıncı fasılda *keşke* ile oluşturulmuş temenni (dilek) yapıları açıklanıp örneklenmişken yedinci fasılda -*r*-, -*t*-, -*Dİr*- müteaddi (ettirgen) fiil ekleri, sekizinci fasılda ise -*ş*- müşareket (işteş) eki; açıklanarak zaman veya kip şekli ve şahıs eki ile kullanılmış biçimleri ve Arapça karşılıklarıyla birlikte ele alınmıştır. Altıncı babın birinci faslında hikâye, rivayet ve şart kısımları içerisinde ek fiil, ikinci faslında üç kısım hâlinde -sırasıyla- yeterlik fiili, tezlik fiili ve *olmak* yardımcı fiili; açıklamalar, zaman veya kip şekli ve şahıs eki ile kullanılmış biçimleri ve Arapça karşılıklarıyla birlikte gösterilmiştir. Üçüncü fasılda -*DİK* ve -*AcAK* ekleri, dördüncü fasılda ise -*ArAK* eki; açıklamalar, örnekler ve Arapça karşılıklarıyla kaydedilmiştir. Yedinci bap, iki fasıldan meydana gelmektedir. Birinci fasılın birinci kısmında -*An* ve -*IcI* ekleri, ikinci kısmında -*An* ekinin -*l*- meçhul ekiyle kullanımı, üçüncü kısmında -*GAn* ve -*GIC* ekleri, dördüncü kısmında -*K*-, -*GIn* ekleri ve beşinci kısmında da -*GI* eki; açıklamalar, örnekler ve Arapça karşılıklarıyla birlikte gösterilmiştir. İkinci fasılda ise beş kısım hâlinde -*Ip*-, -*dİKÇA*-, -*dİKdA*-, -*IcAK*-, -*IncA* ve -*AlI* ekleri aynı şekilde ele alınmıştır. Sekizinci babın birinci faslında müphemâta (belirsiz sıfatlara ve zamirlere) dair açıklamaların, örneklerin ve Arapça karşılıklarının yanı sıra *kendi* zamirinin hâl ekleriyle birlikte kullanımı da gösterilmiştir. İkinci fasılda -yine aynı konu çerçevesinde- Farsça *h^vud* [=kendi], *berây* [=için] ve *çi* [=ne] kelimelerine değinilmiştir. Üçüncü fasılda ise 63 Farsça kelime ve bunların Arapça karşılıklarından oluşan bir kelime listesine yer verilmiştir. Dokuzuncu babın birinci kısmında bazı edatları, bağlaçları, ünlemleri, ekleri ve bu unsurların açıklamalarını, örneklerini ve Arapça

² *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'de: *ismu'l-işâratı*.

³ *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'de: *şifatu'l-mubâlağatı*.

⁴ *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'de: *damiru'n-nisbî*. Burada kastedilen, *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'de yer verilen “şairim, şairsin, ...” örneklerindeki eklerdir (Deny, 2012: 320; Ergin, 2019: 315).

karşılıklarını muhtevi 80 kelimelik bir liste; ikinci kısmında ise aynı çerçevedeki 24 Farsça unsuru havi aynı mahiyette bir liste yer almaktadır (al-Labâbîdî, 1314: 116-150).

Eserin “Kelimeler ve Kısımları” bölümünden sonra, Kitapçı Arakel (Tozluyan) tarafından kaleme alınan ve Muallim Naci'nin musahhihi olduğu⁵ *Ta'lim-i Kırâat* adlı, dört kısımdan oluşan derleme eserin birinci kısmındaki⁶ ilk on okuma metni iktibas edilmiş ve bahse konu metinlerin her bir cümlesinin karşısında Arapça tercümesi de verilmiştir. Söz konusu metinlerin başlıkları şunlardır: “Mektebe Devâm”, “Büyüme”, “Vaqt”, “Nesâ'ih”, “Tefekkür ve Teşekkür”, “İnsânî Şâ'ir Hayvânlardan Farkı”, “Nebâtât”, “Arz”, “Nafaqa” ve “Şan'at” (al-Labâbîdî, 1314: 151-171).

Okuma metinlerinden sonra yer alan hatimede eserin tebyizinin müellif tarafından 1312 senesi Rebiülevvel'inin 12. günü tamamlandığı belirtilmiştir (al-Labâbîdî, 1314: 172). Eserin son bölümünde ise takrizler (al-Labâbîdî, 1314: 173-177), fihrist (al-Labâbîdî, 1314: 178-180) ve hata-sevap cetveli (al-Labâbîdî, 1314: 180) bulunmakatadır. Eserin sonuna dercedilmiş toplam 7 takriz mevcut olup bahse konu takrizlerin müellifleri şunlardır: Şevket Paşa, Şeyh 'Abdu'llâh el-Ḥorâsânî, Âlûsî-zâda as-Sayyid 'Alî 'Alâ'u'd-dîn al-Ḥusaynî al-Bağdâdî, Şayḫ Muḥammad al-Kistî, nişancı taburu kâtibi Muḥammed 'Alî Efendi, zabitan-ı askeriyeden Beyrutlu Mer'î-zâde Reşîd Efendi, Beyrut vilayeti idare meclisi kalemi kâtiplerinden Muḥammed Beşîr Efendi.

Yabancılara Türkçe öğretimi ve *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*

Yukarıda zikredilen hususiyetlerinden hareketle, yabancılara Türkçe öğretimi bağlamında değerlendirildiğinde *Tuhfetü'l-Hamîdiyye* ile ilgili şunlar söylenebilir:

Eserin birinci babında, Osmanlı Türkçesinde müstamel olan harflere ve bu harflerden bazılarının Osmanlı Türkçesine has telaffuzlarına dair açıklamalara ve örneklere yer verilmiş olması; ikinci babında hareketler üzerinde durulması ve Osmanlı Türkçesindeki sesli harflerin her birinin örneklerle gösterilmesi; dil öğretimine -tabii olarak- harflerin ve seslerin kavratılması ile başlanması; eserin dikkati çeken özelliklerindedir. Eserin birinci babında Osmanlı Türkçesindeki harflerin tamamının telaffuzlarına yer verilmemiş olması; Osmanlı Türkçesinin yazımında Arap harflerinin kullanılması ve söz konusu eserin de ana dili Arapça olanlara Türkçe öğretmek için yazılmış olması münasebetiyle, eser için bir eksiklik olarak değerlendirilmemelidir. Ayrıca; eserde, Osmanlı Türkçesinde müstamel bazı kelimelerin hareketlenerek kaydedilmiş olması da kelimelerin telaffuzlarının doğru öğretilmesi açısından mühimdir. Eserin ilk iki bölümünün, zikredilen bu hususiyetleri bağlamında, yabancılara Türkçe öğretimindeki genel ilkelerden biri olan *telaffuza önem vermeye* (Barın, 2004: 24) muvafık olduğu görülmektedir.

Yukarıda tafsilatlı bir şekilde zikredildiği üzere *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'nin masterların ele alındığı üçüncü babında Osmanlı Türkçesinde kullanılan toplam 781 kelime, Arapça ve Farsça karşılıklarıyla birlikte; dördüncü babının 41 kısımdan müteşekkil olan “Müfredat” faslında ise yine aynı mahiyetteki toplam 1820 kelime, Arapça karşılıklarıyla birlikte listelenmiştir. Gerek masterları konu alan bap gerek “Müfredat” faslı incelendiğinde, bazı kelimelerin yakın anlamlılarının gösterilmiş olduğu söz konusu bölümlerin, günlük hayatta kullanılan ve yeni bir dil öğrenen kişinin ihtiyaç duyacağı kelimeleri muhtevi

⁵ Bahse konu eser, Muallim Naci'ye de nispet edilmektedir (Uçman, 2005: 317^a). Ancak eserin hem kapağında hem de mukaddimesinde Muallim Naci'nin eserin musahhihi olduğu zikredilmiştir (Kitâbci Arakel, 1301: 6). Arakel Tozluyan, yayımladığı katalogda da eser ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuş ve bir derleme olan bu eserin musahhihinin Muallim Naci olduğuna dair kayıt düşmüştür (Kitâbci Arakel, 1304: 42).

⁶ *Ta'lim-i Kırâat*'in bu kısmı daha sonraki baskılarda *Ta'lim-i Kırâat - Ma'lûmât-ı İbtidâ'iyye ve Neşâyih-i Nâfi'a* adıyla yayımlanmıştır.

olduğu görülmektedir. Bu hususiyeti ile bahse konu bölümde yabancılar Türkçe öğretimindeki temel ilkelerden biri olan *verilen bilgi ve örneklerin hayata uygunluğu* ilkesine (Barın, 2004: 23) riayet edildiği anlaşılmaktadır.

Eserin “Müfredat” faslının tek bir liste şeklinde düzenlenmeyerek temalara ayrılmış olması ise yabancılar Türkçe öğretimi açısından eserin en mühim taraflarındandır. “Müfredat” faslındaki kelime listesindeki temaların sıralamasında mühim görüldüğü için ilk sırada *dinî ıstılağa* yer verildiği anlaşılmaktadır. Dinî ıstılahtan sonra *insanın azaları, akrabalık adları, giyecekler* gibi dil öğretiminde ilk sıralarda yer alması muvafık görülebilecek kelimelere yer verilmişse de *gezegele ve madenlere, evin kısımları ve ev eşyalarından önce* yer verilmesinden de anlaşılacağı üzere söz konusu listenin yabancılar Türkçe öğretimindeki temel ilkelerden biri olan *basitten karmaşığa, somuttan soyuta gitme* ilkesine (Barın, 2004: 23) tam manasıyla uygun bir yapı ihtiva ettiği söylenemez.

Eserde, hem mastarları konu alan bapta hem de “Müfredat” faslındaki kelime listelerinde Arapça kelimeler madde başı yapılmış ve sonra bu kelimelerin Türkçe karşılıkları verilmişken gramere dair unsurların ele alındığı kısımda söz konusu ögenin önce Türkçesi sonra Arapçası verilmiştir. Bu hususla ilgili olarak; öğretilen dile ait unsurlar asıl malzemeyi teşkil ederken, öğrenenin ana diline ait unsurlar ise bunların açıklayıcıları mahiyetinde olduğu için gramere dair kısımdaki tercihin daha doğru olduğu söylenebilir.

Ana dili Arapça olanlara Türkçe öğretmek için yazılmış olması sebebiyle, eserde zikredilen her bir Türkçe kelime ve ibare her durumda Arapça karşılığı ile birlikte ele alınmış; ancak mastarlar, tamlamalar, sayılar ve zamirler kısımlarında bahse konu kelimelerin Farsçasına da yer verilmiştir. Eserin tamamında Farsça kelimelerin yer almamasının ve yer verilenlerinin de Osmanlı Türkçesinde müstamel olanlardan seçilmiş olmasının, konuların sadece ilgili kapsamda tutulması ve yabancılar Türkçe öğretimindeki temel ilkelerden *bir seferde tek yapıyı sunma* (Barın, 2004: 23) ve *kullanılan dilin öğretilmesi* ilkeleri (Barın, 2004: 24) açısından doğru bir tercih olduğu anlaşılmaktadır.

Bilindiği üzere, dil öğretimi yöntemlerinin en eskilerinden biri olan *dil bilgisi - çeviri yönteminde* esas olan; öğretilen dile ait kuralların, kavramların ve yapıların aktarılmasıdır. Bu yöntemde; öğretilen dil ile ilgili aktarılan bilgiler, öğrenenin ana dili üzerinden aktarılmaktadır (Barın, 2004: 26). Bu bağlamda, *Tuhfetü'l-Hamîdiyye* incelendiğinde eserin beşinci babının yukarıda zikredilen hususiyetleri haiz olduğu ve dolayısıyla eserin bu bölümünün dil bilgisi - çeviri yöntemine göre hazırlanmış olduğu söylenebilir.

Harflerin, -kısaca da olsa- seslerin, eklerin ve kelime türlerinin ele alınmış olması eserin olumlu yanları olarak; tamlama konusunun işlenmiş olmasına ve birkaç konu ile ilgili örneklerin cümle şeklinde verilmiş olmasına rağmen cümle bilgisine dair hususi bir bölümün ayrılmamış olması ise eserdeki bir eksiklik olarak zikredilebilir. Bununla birlikte; pek çok gramer yapısına yer verilmiş olan eserde gramere dair bazı eksiklerin olması, eserin ibtidailer için hazırlanmış olduğu ve yabancılar Türkçe öğretimindeki genel ilkelerden biri olan *öğrencinin öğreneceği kadar bilgi verilmesi* ilkesi (Barın, 2004: 25) göz önüne alınarak eser için bir nakısa olarak değerlendirilmemelidir.

Tuhfetü'l-Hamîdiyye'de, gramere dair konular çeşitli kısımlar hâlinde ele alınmış olup bu durum, yabancılar Türkçe öğretimindeki temel ilkelerden biri olan *bir seferde tek yapıyı sunma* ilkesi (Barın, 2004: 23) ile muvafıktır. Ayrıca; zikredilmesi gereken mühim bir husus da gramere dair konular kendi içerisinde açıklamalar ve örneklerle ele alındıktan sonra, yeni öğretilen konunun ya da ilgili bölümün

sonunda, daha önce öğretilen konular ile yeni öğretilen konuların birlikte görülebileceği örneklerle de yer verilmiş olmasıdır. Örneğin “Kelimeler ve Kısımları” babının birinci babında hâl ekleri ele alınmış ve dördüncü babında şahıs zamirleri gösterildikten sonra örneklerde şahıs zamirlerinin hâl eklerini almış biçimlerine de yer verilmiştir. Yine dördüncü bapta +*ki* eki de işlendikten sonra bu defa bahse konu babın sonunda şahıs zamiri, ilgi eki, +*ki* eki ve hâl eklerinden oluşan örnekler, liste hâlinde sıralanmıştır. Aynı durum, zaman ve kip ekleri ile şahıs ekleri için de geçerlidir. Eserde takip edilen ve dil öğretimi açısından da doğru olan bu usul ile hem eski bilgilerin pekiştirilmesine hem de yeni bilgilerin eski bilgilerle birlikte ikmal edilmesine çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Sadece bir kelime listesinden ibaret olmayan; harfleri, -kısaca da olsa- sesleri, çeşitli ekleri ve kelime türlerini de ele alan; yalnızca örneklerle yetinilmeyip metnin içinde veya dipnotlarda⁷ açıklamalara da yer verilmiş olan *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'nin haiz olduğu en mühim hususiyetlerden biri de sonunda okuma metinlerine yer verilmiş olmasıdır. Yukarıda da zikredildiği üzere, eserin hatimeden önceki son bölümünde, Kitapçı Arakel (Tozluyan) tarafından kaleme alınan ve Muallim Naci'nin musahhihi olduğu *Ta'lîm-i Kırâat* adlı derleme eserin birinci kısmından ilk on okuma metni iktibas edilmiş ve bahse konu metinlerin her bir cümlesinin karşısında Arapça tercümesi de verilmiştir. Müellifi tarafından “mekâtib-i ibtidâ'iyye şâgirdânı” için yazıldığı belirtilen (al-Labâbîdî, 1314: 3) *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'de, yine eserin sahibi tarafından “mekteb çocuklarından elif-bâyı bitirenlerin kuvve-yi müdrike ve hâfızalarına muvâfık ma'lûmât-ı ibtidâ'iyyeyi ... muh̄tevi olup cümlesi de beş altı yaşından on yaşına kadar olan erkek ve kız çocukların fehm ü zabtına muvâfık ve tab' u mizâclarına elvêrişli şeyler olduğundan zahmetsizce kemâl-i h̄vahişle kırâ'atinden müstefid olacakları” metinleri havi olduğu belirtilen (Kitâbcı Arakel, 1301: 5) *Ta'lîm-i Kırâat*'ten okuma metinleri alıntılanmış olması; yabancılara Türkçe öğretimindeki genel ilkelerden biri olan *öğrencilere öğrendiklerini uygulama imkânının verilmesi* ilkesi (Barın, 2004: 24) açısından doğru bir tercih olmuştur.

Aşağıda, *et-Tuhfetü'l-Hamîdiyye fî'l-Luğati'l-Osmâniyye*'deki başlıklara ve bu başlıklar altında yer alan bazı örneklerle yer verilmiştir.

⁷ Hayvanlar ile ilgili kısımlarda sadece kelime karşılıklarının verilmesi ile yetinilmemiş ve bazı hayvanlar ile ilgili, Demîrî'nin *Hayâtu'l-Hayavân* adlı eserinden yapılan alıntılara da yer verilmiştir (al-Labâbîdî, 1314: 90-94).

at-tuhfatu 'l-ḥamîdiyya^{ti} fi 'l-luğati 'l-‘usmâniyyati**bi-smi'llâhi 'r-rahmâni 'r-rahîm**

Ḥamd u sipâs-i gûn-â-gûn münşî-yi elsine vü luğat ḥazretlerinin bârgâh-ı eḥadiyyet-i iktinâhına, ve şalvât ve teslîmât ihlâş-maḥrûn faḥr-i kâ'inât efendimizin ravza-yı pâk-i ḳudsiyet-penâhileriyle âl u aşḥâb-ı kirâm-ı dū 'l-ihtirâmın ervâḥ-ı sermediyetü 'l-intibâhına, bâ-kemâl-i ta'zîm u iclâl be-ref ü taḳdîm olunduḳdan sonra bu 'abd-i fakîr Mişbâḥ bin Selîm el-Lebâbîdî şu sûretle nâṭıka-perdâz-ı 'aciz u taḳşîr olur ki herkes nezdinde ma'lûm ve meczûm olduḳ üzere devlet-i ebed-müddet 'Aliyye-yi 'Osmâniyye'nin lisân-ı resmiyyesi olan zebân-ı letâfet-resân-ı Türkî bi 'l-cümle memâlik-i maḥrûsetü 'l-mesâlik-i şâḥânedede birinci derecede maṭlûb ve mültezem ve her lisândan ehemm ve elzem bulunmaḳ cihetiyle anı taḥşîle ḥvâhiş-ger olanlara mücib-i yûsr u sühûlet olmaḳ üzere kütüb-i Türkiyyenin eḳ şaḥîḥ ve fâ'idelisine i'timâd ve mürâca'atla işbu kitâb-ı müstetâb cem' ü tanzîm ve rûḥ-ı cism-i cihân velî ni'met-i bi'imtinân es-sultân ibnü 's-sultân es-Sultân el-Gâzî 'Abdu 'l-Ḥamîd Ḥân-ı Sâni efendimiz ḥazretlerinin zamân-ı feyz-i iḳtirân-ı mülûkânelerinde meydâna gelmiş bulunmasıyla *et-Tuhfetü'l-Ḥamîdiyye fi'l-Luğati'l-Osmâniyye* nâmıyla yâd u tevsîm olunarak mekâtib-i ibtidâ'iyye şâgirdânına hediye edilmiş olduğundan erbâb-ı hüner ü ma'ârif nezdinde maḥzar-ı nazâr-ı ḳabûl ve görülecek sehv ü ḥaṭânın mestûr-ı dâmen-i 'afv-ı mekârim-şumûl buyurulması recâsiyla ḥatm-ı güftâr eylerim. *va'llâhu 'l-muvaffıku 'ş-şavâba*.

bende

Mişbâḥ el-Lebâbîdî

al-bâbu 'l-avvalu**fi 'l-ḥurûfi 'l-hicâ'iyyati**

elif, be, te, ...

dalâla^t: fi 'l-kayfiya^{ti} talaffuzi ba'di 'l-ḥurûfi 'l-hicâ'iyyatielif: *âbdest* 'vuḳû', *incir*⁸ 'tin', *oḳlan* 'şabî', *ḥvâce* (telaffuz: *ḥoca*).pe: *penc-şenbih* 'al-ḥamîs'.te: *oturmak* 'al-ḳu'ûd' (telaffuz: *oṭurmak*).

...

al-bâbu 's-sânî: fi 'l-ḥarakâti*et* 'lahm', *at* 'ḥişân', *ip* 'ḥabl', *öz* 'lubb', *ot* 'ḥaşış', ...**al-bâbu 's-sâlisu****fi 'l-maşdari**

-mek, -maḳ

al-ḳismu 'l-avvalu: fi bayâni 'l-maşâdiri 'l-ḥaḳîfa^{ti}**ḥarfı 'l-alifi**

'Arabî

Türkî

Fârsî

*al-i'tâ'u**vêrmek**dâden**al-aklu**yemek**ḥvurden**al-irsâlu**göndermek**fîristâden*

...

...

...

⁸ Ashl Farsça *encir* (Steingass, 1892: 107^a) olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *encir* (Ş. Sâmi, 1317: 174^a) hem de *incir* (انجیر) ve *incir* (انجیر) (Ş. Sâmi, 1317: 253^b) imlaları ile müstemeldir.

ḥarfı 'l-bā'i

'Arabî	Türkî	Fârsî
<i>al-başāra^{tu}</i>	<i>müjdelemek</i>	<i>mujde dâden</i>
<i>al-baḥḥu</i>	<i>püskürmek</i>	<i>pūf kerden</i>
<i>al-baḥşu - aṣ-ṣaḥbu</i>	<i>delmek</i>	<i>suften</i>
...

ḥarfı 't-tā'i

'Arabî	Türkî	Fârsî
<i>at-ta'allumu</i>	<i>öğrenmek</i>	<i>āmoḥten</i>
<i>at-ta'lîmu</i>	<i>öğretmek</i>	<i>āmoḥten</i>
<i>at-tanḳiyya^{tu} - al-intihābu</i>	<i>seçmek - intihāb etmek</i>	<i>guzîden⁹</i>
...

...

al-kısmu 's-sānî: fî bayāni 'l-maṣādîri 'l-ṣaḳīla^{ti}**ḥarfı 'l-alifi**

'Arabî	Türkî	Fârsî
<i>al-ibtidā'u</i>	<i>başlamak</i>	<i>ez ser giriften</i>
<i>al-iḳāfa^{tu}</i>	<i>katmak</i>	<i>ziyād kerden</i>
<i>al-iḳtinā'u</i>	<i>kanmak</i>	<i>kanā'at kerden</i>
...

ḥarfı 'l-bā'i

'Arabî	Türkî	Fârsî
<i>al-baḳā'u</i>	<i>kalmaq</i>	<i>mānden</i>
<i>al-ballu</i>	<i>ışlatmaq</i>	<i>ter kerden</i>
<i>al-baramu</i>	<i>burmaq</i>	<i>tāften</i>
...

ḥarfı 't-tā'i

'Arabî	Türkî	Fârsî
<i>at-tavṣiyya^{tu}</i>	<i>ışmarlamak¹⁰</i>	<i>sifāriş kerden</i>
<i>at-ta'abu</i>	<i>yorulmaq</i>	<i>zeḥmet keşiden</i>
<i>at-ta'allumu</i>	<i>acımaq</i>	<i>derd kerden</i>
...

...

⁹ *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'de: *guzîden*. Farsça olan bu kelimenin doğru imlası *guzîden* olmalıdır (Steingass, 1892: 1089^a; et-Tebrîzî, 1214: 706).

¹⁰ *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'de: *aşmarlamak*. Türkçede kelimenin *osparla-* ve *ışmarla-* gibi farklı biçimleri kullanılmıştır (Clauson, 1972: 241^b, 248^a).

al-bābu 'r-rābi'u**fî 'l-mufradāti****fařl^{um} fî 'l-asmā'i tata'allaku bi 'l-umūri 'd-dīniyya^{ti}**

allāhu Allāh - Tanrı - Hudā

al-īmānu imān

al-malā'ika^{tu} feriştelere

...

asmā'^{um} tata'allaku bi 'l-milali ğayri 'l-islāmiyya^{ti}

an-nařrānī Hristiyān

al-yahūdī Mūsevī

al-vařanī putperest

...

a'dā'u 'l-insāni

al-insānu ādem

al-uřbu'u parmak

al-aņfu burun

...

aķāribu 'l-insāni va mā yata'allaku bihāal-abu peder - baba¹¹

al-ummu ana

al-ibnu ođul - zāde

...

malbūsātu 'l-insānial-albisa^{tu} elbise

al-asāvīru bilezik

avā'i 'n-navmī ğecelik

...

řifātu 'l-insānial-armala^{tu} đul¹²

al-ađdabu ķanbur

al-a'vacu egri

...

al-ĥavāssu 'l-ĥamsu

as-sam'u řeniden iřitmek

¹¹ *Tuhfetü 'l-Hamîdiyye*'de: *papa*. Burada *baba* olarak kaydedilmesi daha muvafık olan bu kelime, Türkçede birbirinden farklı birçok imla ile kullanılmıştır (Redhouse, 1890: 314^a, 429^b; Li, 1999: 112-115).

¹² *Tuhfetü 'l-Hamîdiyye*'de: *đul*. Eserin birinci babının ikinci kısmında telaffuz ile ilgili verilen bilgilere (al-Labābī, 1314: 7) istinaden "đul" şeklinde okunmuştur. Kelimenin aslı *tül* olup (Clouston, 1972: 490^a) *Tuhfetü 'l-Hamîdiyye*'deki imlası Osmanlı Türkçesinde *dul* telaffuzu ile kullanılmıştır (Redhouse, 1890: 926^b, 1260^a).

<i>an-naẓaru</i>	<i>nigerîsten</i>	<i>bakmak</i>
<i>al-başaru</i>	<i>dîden</i>	<i>görmek</i>
...

al-aklu va 'ş-şurbu va mâ yata'allaku bihî

<i>al-aklu - aṭ-ṭa'āmu</i>	<i>yemek</i>
<i>al-idāmu</i>	<i>katık</i>
<i>al-arzu 'l-maṭbūḥu</i>	<i>pilav</i>
...	...

asmā'u 'l-ḥubūbi

<i>al-arzu</i>	<i>pirinc</i>
<i>al-burġulu</i>	<i>bulgur</i>
<i>al-baḍru</i>	<i>tuḥm</i>
...	...

asmā'u 'l-bahārāti

<i>al-na'na'u</i>	<i>nāne</i>
<i>al-bābūncu</i>	<i>papatya</i>
<i>al-ḥulba^{tu}</i>	<i>būy tuḥmu</i>
...	...

al-albānu

<i>al-abyaḍu</i>	<i>aḳ - beyāz</i>
<i>al-aḥmaru</i>	<i>kırmızı</i>
<i>al-aḥḍaru</i>	<i>yeşil</i>
...	...

luzūmu 'l-madrasati va mâ yata'allaku bihā

<i>al-ustāḍu</i>	<i>h^vāce</i>
<i>al-asātida^{tu}</i>	<i>h^vāceġān</i>
<i>al-ḥibru</i>	<i>müreккеb</i>
...	...

al-fuṣūlu 'l-arba'a^{tu}

<i>ar-rabī'u</i>	<i>bahār</i>
<i>aş-şayfu</i>	<i>yaz</i>
<i>al-ḥarīfu</i>	<i>güz</i>
<i>aş-şitā'u</i>	<i>kış</i>

aṭ-ṭabā'i'u 'l-arba'a^{tu}

<i>al-ḥarāra^{tu}</i>	<i>kızgınlık</i>
<i>al-burūda^{tu}</i>	<i>şoġukluk</i>
<i>ar-ruṭūba^{tu}</i>	<i>nemlik</i>

al-yubûsa^{tu} *kuruluş*

***al-'anâşiru 'l-arba'a*^{tu}**

al-mâ'u *şu*

al-havâ'u *rûzgâr*¹³

at-turâbu *toprak*

an-nâru *âteş*¹⁴

al-cihātu: al-cihātu ilâ kısmayni cihāt^{un} aşliyyat^{un} va cihāt^{un} far'ıyyat^{un}

al-cihātu 'l-aşliyya^{tu} arba'a^{tun}

şarḳ^{un} *şarḳ*

ğarb^{un} *ğarb*

şimāl^{un} *şol*

canüb^{un} *kıble*¹⁵

al-cihātu 'l-far'ıyya^{tu} arba'a^{tun}

aş-şimālu 'ş-şarḳi *şol şarḳı*

aş-şimālu 'l-ğarbī *şol ğarbu*

al-canūbu 'ş-şarḳi *kıble şarḳı*

al-canūbu 'l-ğarbī *kıble ğarbu*

asmā'u 'l-kavākibi 's-sayyāra^{ti}

al-ḳamaru *Ay*

'uṭāridu *'Utārid*

az-zuhra^{tu} *Zühre*

...

asmā'u 'l-burūci

al-ḥamalu *ḥamel*

aş-şavru *şevr*

al-cavzā'u *cevzā'*

...

ayyāmu 'l-usbū'i va 'l-a'yādi

al-yavmu *gün*

al-cumu'atu sab'atu ayyāmⁱⁿ *bir hafta yedi gün*

al-aḥadu *pāzār*

...

asmā'u 'l-aşhuri 'l-ḳamariyya^{ti} ayi 'l-hicriyya^{ti}

muḥarram: 30

¹³ Kelimenin aslı Farsça *rozgār*'dır (Steingass, 1892: 593^b).

¹⁴ Kelimenin aslı Farsça *âtiş*'tir (Steingass, 1892: 13^a).

¹⁵ *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'de: *kıblet* (كِبْلَة). Aslı Arapça *kıbla*' (al-Firūzābādī, 1272: 319) olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde *kıble* imlası ile kullanılmıştır (Redhouse, 1890: 1432^b; Ş. Sāmī, 1318: 1050^b).

şafar: 29

rabî'u'l-avval: 30

...

asmâ'u'l-aşhuri's-şamsiyya^{ti} ayi'l-milâdiyya^{ti}

mart - âdâr: 31

nîsân: 30

mayıs - ayâr - navâr: 31

...

mufradât^{um} tata'allaku bi'l-insâni

al-'aynu göz

dam'u'l-'ayni gözyaşı

al-muḥāṭu sümük

...

aḥvālu'n-naḥsi

al-amalu ümîd¹⁶

'adamu'l-amali ümîdsizlik

al-istikāma^{tu} doğruluk¹⁷

...

aşḥābu'l-hiraḥi va's-şanā'î

al-uşṭāḍu ḥ^uāce

al-aczā'î eczâci

al-ikfālî çilingir

...

fî'l-aşmâri va'l-aşcâri va'l-azhâri

al-âsu mersin

al-balaḥu ḥurma¹⁸

al-bunduḡu fındık

...

fî asmâ'ⁱⁿ tata'allaku bi's-samâ'i

al-barḡu şimşek

al-buḥāru duman

al-bardu soḡuk

¹⁶ Farsçadan alınmış bu kelimenin Farsçada *uméd, umîd; umméd, ummîd* (Steingass, 1892: 101^b) biçimleri müstameldir. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ümîd* biçimi ile kullanılmıştır (Redhouse, 1890: 204^a).

¹⁷ *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'de: طوغرلىق. Eserin birinci babının ikinci kısmında telaffuz ile ilgili verilen bilgilere (al-Labâbîdî, 1314: 7) istinaden "doğruluk" şeklinde okunmuştur. Türkçe *toḡuru* (Clauson, 1972: 473^a) kelimesinden türetilmiş bu kelimenin *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'deki imlası Osmanlı Türkçesinde *doḡruluk* telaffuzu ile kullanılmıştır (Redhouse, 1890: 1256^b, 1257^a).

¹⁸ Ashî Farsça *ḥurmā* (Steingass, 1892: 456^b) olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de *ḥurmā* imlası ile kullanılmıştır (Redhouse, 1890: 841^b; Ş. Sâmi, 1317: 579^a).

...	...
<i>fî asmâ'in tata'allaku bi 'l-arđi</i>	
<i>al-arđu</i>	<i>yer</i>
<i>al-baħru</i>	<i>deñiz</i>
<i>al-barru</i>	<i>ķara</i>
...	...
<i>fî asmâ'i 'l-miyāhi</i>	
<i>al-baħru</i>	<i>deñiz - okyānus</i>
<i>al-buħayra^{tu}</i>	<i>göl</i>
<i>al-birkatu</i>	<i>ħavuz¹⁹</i>
...	...
<i>fî taķsîmi 'z-zamāni</i>	
<i>al-usbū'u</i>	<i>hafta</i>
<i>al-ānu</i>	<i>řimdi</i>
<i>al-ātî</i>	<i>gelecek</i>
...	...
<i>fî taķsîmi 'l-makāni</i>	
<i>al-ba'ıdu</i>	<i>uzaķ</i>
<i>al-ķarību</i>	<i>yakın</i>
<i>ad-dāħilu</i>	<i>iķeri</i>
...	...
<i>fî 'l-amrāđi va mā yata'allaku bihā</i>	
<i>inħirāfu 'l-mizāci</i>	<i>keysizlik</i>
<i>al-alamu</i>	<i>şızı</i>
<i>al-a'mā</i>	<i>kör</i>
...	...
<i>fî 'l-aħcāri va 'l-ma'ādini</i>	
<i>al-almāsu</i>	<i>elmās</i>
<i>al-aħcāru</i>	<i>tařlar</i>
<i>al-asāvīru</i>	<i>bilezik</i>
...	...
<i>fî aķsāmi 'l-manzili</i>	
<i>al-ūđa^{tu20}</i>	<i>ođa²¹</i>

¹⁹ *Tuhfetü 'l-Hamîdiyye*'de: *ħavuz* (حوض). Aslı Arapça *ħavđ* (al-Firūzābādî, 1269: 419; Atay, İ. vd. 1964: 502^b) olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile (*ħavz*) (Redhouse, 1890: 812^b) müstameldir.

²⁰ Kelimenin Türkçe aslı *otāğ*'dir (Clauson, 1972: 42^a, 46^b).

²¹ *Tuhfetü 'l-Hamîdiyye*'de: *اوطه*. Eserin birinci babının ikinci kısmında telaffuz ile ilgili verilen bilgilere (al-Labābîdî, 1314: 7) istinaden "oğa" şeklinde okunmuştur. Aslı *otāğ* (Clauson, 1972: 42^a, 46^b) olan bu kelimenin *Tuhfetü 'l-Hamîdiyye*'deki imlası Osmanlı Türkçesinde *oda* telaffuzu ile (Redhouse, 1890: 255^b) müstameldir.

al-iştâblu *âhûr*²²
al-istikbâlu *dîvân-hâne*

...

fî adavâti'l-manzili

inâ'u'z-zuhûri *şaksı*
al-bisâtu *kilim*
al-bîrû *konsol*

...

fî amti'ati'l-maṭbaḥi

ibrîķu'l-ķahva^{ti} *cezve*
al-ibrîķu *ibrîķ*
al-bakara *çıkırık*

...

fî asmâ'i't-tuyûri

al-bâşaku *atmaca*
al-bulbulu *bülbül*
*al-babbağâ*²³ *papağan - tûṭî*

...

fî asmâ'i'l-ḥayavânâti'l-barriyyati

al-asadu - as-sabu'u *arşlan*
al-arnabu *tavşan*
al-bağlu *kaṭır*

fî asmâ'i'l-ḥayavânâti'l-mu'addiyati ayi'l-ḥaşarâti

ibn âvâ *çakal*
ummu arba'a^{tin} *va arba'ina* *tırıl - kırkayak*
abû miķaşş *ķulağakaçan*

...

fî asmâ'i'l-ḥayavânâti'l-baḥriyyati

ummu'l-ḥulûli *midye*
al-aḥṭabûtu *aḥtapot*
al-bazzâķu *salyanğoz*

...

²² Farsçadan alınmış olan bu kelimenin Farsçada *aḥ'ur* ve *aḥ'ar* olmak üzere iki farklı telaffuzu mevcuttur (Steingass, 1892: 26^b). Osmanlı Türkçesinde *âhûr* (Redhouse, 1890: 47^b) biçimi ile müstamel olan bu kelimenin Farsçadaki her iki telaffuzu da Türkçede kullanılmıştır (TDK, 1963: 124^a, 135^a).

²³ Müellif, bu kelime ile ilgili Demiri'nin *Ḥayâtu'l-Ḥayavân* adlı eserinden kısa bir alıntıya yer vermiştir. *al-babbağâ ḥâğâ aṭ-ṭayr aḥḍaru al-musammâ bi'd-durra*^{ti} [=Papağan: Bu kuş, yeşildir; "durra" olarak adlandırılır.] (al-Labâbîdî, 1314: 90).

fî 'l-iştilâhâti 'l-'askariyya^{ti}

<i>al-bārūdu</i>	<i>bārūt</i>
<i>al-bārūda^{tu}</i>	<i>tüfeng</i>
<i>al-taftīşu</i>	<i>yoklama</i>
...	...

fî 'l-adavâti 'l-bahriyya^{ti}

<i>al-ustūlu</i>	<i>donanma</i>
<i>al-bandīra^{tu}</i>	<i>bandıra²⁴</i>
<i>al-bāhira^{tu}</i>	<i>vapur</i>
...	...

al-kābu arbābi 'l-manāşibi 'l-'āliyya^{ti} va ğayrihā

<i>as-sultānu 'l-a'zamu</i>	<i>pādişāh</i>
<i>al-malika^{tu}</i>	<i>kraliçe</i>
<i>ibnu 'l-maliki</i>	<i>şeh-zāde</i>
...	...

al-alkābu 'l-'umūmiyya^{tu}

<i>as-sultānu 'l-a'zamu</i> <i>hazretleri</i>	<i>şevketlü merhāmetlü mehābetlü velī-ni'met-i bī-minnetimiz efendimiz</i>
<i>hıdayviyyu mişri 'l-mu'ażzami</i>	<i>fehāmetlü devletlü efendim hazretleri</i>
<i>aş-şadru 'l-a'zamu</i>	<i>fehāmetlü devletlü efendim hazretleri</i>
...	...

bābu 'l-kalimati va aqsāmihā**al-bābu 'l-avvalu****al-faşlu 'l-avvalu: fî 'l-bayāni 'l-ismi****ismu 'l-hāşşi**

<i>Muhammed</i>	<i>muhammad</i>
<i>Beyrūt</i>	<i>bayrūt</i>
...	...

ismu 'l-'āmmi

<i>fes</i>	<i>tarbūş^{un}</i>
<i>göMLEK</i>	<i>kamış^{un}</i>
<i>anahtar</i>	<i>miftāh^{un}</i>
...	...

²⁴ *Tuhfetü 'l-Hamîdiyye*'de: *pandra*. Aslı İtalyanca *bandéra* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde *bandera* ve *bandıra* biçimleriyle müstameldir (Ş. Sāmī, 1317: 277^a).

al-faşlu 's-sânî: fî 'l-aḥvâli 'l-ismi**al-ismu 'l-mucarradu**

dağ²⁵ cabal^{un}

al-maf'ûl^{un} bihî

Kitâbı ezberledim. ḥafıztu 'l-kitâba

kapuyı al-bāba

... ..

al-maf'ûl^{un} ilayhi

Mektebe gitdim. ḍahabtu ilā 'l-madrasta^{ti}

+A ilā-

...

al-maf'ûl^{un} fihi

evde fî 'l-bayti

+DA fî- der-

...

al-maf'ûl^{un} minhu

evden mina 'l-bayti

+DAn min- ez-

...

al-maf'ûl^{un} ma'ahû

Zeyd ile gitdim. ḍahabtu ma'a zaydⁱⁿ

Ormana araba ile gitdim. ḍahabtu ilā 'l-ḥurşi bi 'l-'araba^{ti}

ile ma'a-, bi- bā-

...

al-muzāfu

Aḥmed'in kalemî kalamu aḥmada

al-faşlu 's-sālîsu: fî 'l-iḍāfa^{ti}**izāfat^{un} lâmiyya^{tun}**

Aḥmed'in kalemî kalamu aḥmada

bāğçeniñ çiçeği zahru 'l-cunayna^{ti}

Muḥammed'in kapısı bābu muḥammadⁱⁿ

... ..

izāfat^{un} bayāniyya^{tun}

gelincik çiçeği zahru 's-şakā'iki

bir kile buğday kaylatu kamḥⁱⁿ

²⁵ *Tuhfetü 'l-Hamîdiyye*'de: عاڭ، Eserin birinci babının ikinci kısmında telaffuz ile ilgili verilen bilgilere (al-Labābîdî, 1314: 7) istinaden "dağ" şeklinde okunmuştur. Ashı *tāğ* (Clouston, 1972: 463^a) olan bu kelime; Osmanlı Türkçesinde, *Tuhfetü 'l-Hamîdiyye*'deki imlasi ve *dāğ* telaffuzu ile kullanılmıştır (Redhouse, 1890: 1224^a).

<i>gümüş yüzük</i>	<i>hâtamu fidda^{tin}</i>	
...	...	
<i>al-faşlu 'r-râbi'u: fî 'l- idâfa^{ti} 'l-fârsiyya^{ti}</i>		
<i>çeşm-i âhû</i>	<i>'aynu 'l-ğazâli</i>	
<i>şafâ-yı dil</i>	<i>şafâ'u 'l-kalbi</i>	
...	...	
<i>al-faşlu 'l-hâmisu: fî 'l-cam'i 'l-fârsî</i>		
<i>esb 'faras^{un}</i>	<i>esbân 'afrâs^{un}</i>	
<i>bâğ 'bustân^{un}</i>	<i>bâğhâ 'basâtin^{un}</i>	
...	...	
<i>al-faşlu 's-sâdisu: fî 'l-ismi 'l-makâni</i>		
<i>güllük</i>	<i>makânu 'l-vardi</i>	
<i>taşlık</i>	<i>makânu 'l-hacari</i>	
<i>al-bâbu 's-sânî</i>		
<i>fî ismi 'l-işâra^{ti}</i>		
<i>bu</i>	<i>hâdâ</i>	
<i>bunlar</i>	<i>hâ'ulâ'i</i>	
<i>şu</i>	<i>dâlika</i>	
...	...	
<i>faşl^{un} fî 'l-a'dâdi (ma'a tafsîri 'l-a'dâdi 'l-fârsiyya^{ti})</i>		
<i>al-a'dâdu 'l-aşliyya^{tu}</i>		
<i>mişâlu 'l-âhâdi</i>		
<i>vâhid^{un}</i>	<i>bir</i>	<i>yek</i>
<i>işnayni</i>	<i>iki</i>	<i>dû</i>
<i>salâşa^{tun}</i>	<i>üç</i>	<i>sih</i>
...
<i>mişâlu 'l-aşarâti</i>		
<i>'aşara^{tun}</i>	<i>on</i>	<i>deh</i>
<i>işrûna</i>	<i>yigirmi</i>	<i>bîst</i>
<i>şalâşûna</i>	<i>otuz</i>	<i>sî</i>
...
<i>mişâlu 'l-mi'âti</i>		
<i>mi'a^{tun}</i>	<i>yüz</i>	<i>şad</i>
<i>mi'atayni</i>	<i>iki yüz</i>	<i>duvîst</i>
<i>salâşa-mi'a^{tin}</i>	<i>üç yüz</i>	<i>sî-şad</i>
...

mişâlu 'l-ulûfi

<i>alf^{un}</i>	<i>biç</i>	<i>hezâr</i>
<i>alfâni</i>	<i>iki biç</i>	<i>dû-hezâr</i>
<i>salâsa^{tu} alâfⁱⁿ</i>	<i>üç biç</i>	<i>sih-hezâr</i>
...

al-a'dâdu 'l-kasriyya^{tu}

<i>sekizde bir</i>	
<i>niş^{fun}</i>	<i>nîm</i>
<i>suluş^{un}</i>	<i>sih yek</i>
<i>rubu^{un}</i>	<i>çehâr yek</i>
...	...

al-a'dâdu 'l-rutbiyya^{tu}

<i>birinci</i>	<i>avval^{un}</i>
<i>üçünci</i>	<i>sâlis^{un}</i>
<i>dördünci</i>	<i>râbi^{un}</i>
...	...

al-a'dâdu 'l-tavzî'iyya^{tu}

<i>birer birer</i>	<i>vâhid^{un} vâhid^{un}</i>
<i>ikişer ikişer</i>	<i>isnâni isnâni</i>
<i>dörder dörder</i>	<i>arba'a^{un} arba'a^{un}</i>
...	...

al-bâbu 's-sâlisu: fî 'ş-şifati**al-faşlu 'l-avvalu: fî 'ş-şifati va afrâdihâ****aş-şifatu 's-samâ'iyyatı**

<i>güzel kitâb</i>	<i>kitâb^{un} camîl^{un}</i>
...	...

aş-şifatu 'l-kiyâsiyyatu

<i>Beyrûth</i>	<i>bayrûtî</i>
...	...

al-faşlu 's-sânî: fî 'ş-şifati 't-ta'kidiiyyati

<i>kapkara</i>	
<i>mosmor</i>	<i>aḥmaru kâniyy^{un}</i>
<i>simsiyâh</i>	<i>asvadu ḥâlik^{un}</i>
...	...

al-faşlu 's-sâlisu: fî 'ş-şifati 'l-mubâlağati

<i>pek iyi</i>	<i>ḥasan^{un} cidd^{an}</i>
<i>çok güzel</i>	<i>zarîf^{un} kaşîr^{an}</i>

ziyâde laţîf laţîf^{un} cidd^{an}

...

al-faşlu 'r-râbi'u: fî 'ş-şifati 't-taklîliyyati

uzunca tavîl^{un} kalîl^{an}

kışaca kaşîr^{un} kalîl^{an}

al-faşlu 'l-hâmisu: fî adâti 'n-nisbatî

devletlü şâhibu 'd-davlatî

dânişmend şâhibu 'l-ma'rifa^{ti}

oduncu hattâb^{un}

...

al-faşlu 's-sâdisu: fî ismi 't-taşgîri

evcik buyayt^{un}

oğlancık vulayd^{un}

köpekceviz kulayb^{un}

...

al-bâbu 'r-râbi'u

fî bayâni 'd-damîri

ađ-damîru 'ş-şahşî

ben ana

sen anta

o huva

...

ađ-damîru 'l-idâfi

deftarim daftarî

defteriñ daftaruka

defteri daftaruhû

...

ađ-damîru 'n-nisbî

şâ'irim ana şâ'ir^{un}

şâ'irsiniñ anta şâ'ir^{un}

şâ'irdir huva şâ'ir^{un}

...

ađ-damîru 'l-fi'li

oқudum kara'tu

oқuduñ kara'ta

oқudu kara'a

...

ađ-damîru 'l-vaşfi

evdeki	allađî fî 'l-bayti
câmi'deki	allađî fî 'l-câmi'i
kışladaki	allağî fî 'l-kışla ^{ti26}
...	...

al-bābu 'l-ḥāmisu**al-faşlu 'l-avvalu: fî 'l-maşdari****al-maşdaru 'l-fi'li**

beslemek	at-tarbiyatu
añlamak	al-fahmu

al-maşdaru 'l-ismî

müjdelemek	al-başāratu
taşlamak	at-taḥcīru

al-maşdaru 'l-vaşfi

eyüleşmek - eyülenmek	al-malāḥatu
fenālaşmak - fenālanmak	ar-radā'atu

al-murakkabu

kötülük etmek	al-asā'atu
peşimān olmak	at-tanaddumu

al-kā'idatu 'l-maşdari

bilmeklik	al-'ilmu
yazmaçlık	at-kitāba ^{tu}
alışveriş	al-aḥḍu va 'l-i'tā'u
besleme	at-tarbiya ^{tu}
alın	al-aḥḍu
oynamamak	'adamu 'l-la'ibi

al-faşlu 's-sāni: fî bayāni muştaḳkāti 'l-af'ali va kayfiyyati taşriḥihā**al-amru****amru 'l-ḥāziri**

çalış	ictahid
çalışır	ictahidū
...	...

amru 'l-ḡā'ibi

çalışsun	li-yactahid
çalışsunlar	li-yactahidū
...	...

²⁶ Kelimenin aslı Türkçe *kışlāğ'*dır (Clouston, 1972: 672^b).

nahy^{um}**nahyu 'l-ğā'ibi**

üşenmesün	<i>lā yaksal</i>
üşenmesünler	<i>lā yaksalū</i>

nahyu 'l-ħāzır

oynama	<i>lā tal'ab</i>
oynamayıñ - oynamayıñız	<i>lā tal'abū</i>

al-māđi**aş-şuhūđi**

çalşđım	<i>ictahadtu</i>
çalşđıñ	<i>ictahadta</i>
çalşđı	<i>ictahada</i>

... ..

an-nađlı

bilmişim	<i>'alimtu</i>
bilmişin	<i>'alimta</i>
bilmiş	<i>'alima</i>

... ..

al-muđāri'u

yazarım	<i>aktubu</i>
yazarsın	<i>taktubu</i>
yazar	<i>yaktubu</i>

... ..

al-ħālu

yazıyorum	<i>aktubu (al-ān)</i>
yazıyorsun	<i>taktubu (al-ān)</i>
yazıyor	<i>yaktubu (al-ān)</i>

... ..

al-istiđbālu

çalşacağım	<i>sa'actahidu</i>
çalşacağın	<i>satactahidu</i>
çalşacak	<i>sayactahidu</i>

... ..

al-fi'lu 'l-vucūbi

yazmalıym	<i>yacibu an aktuba</i>
yazmalısn	<i>yacibu an taktuba</i>
yazmalı	<i>yacibu an yaktuba</i>

... ..

al-fi'lu 'l-iltizâmî

<i>yazayım</i>	<i>li-aktub</i>
<i>yazasın</i>	<i>li-taktub</i>
<i>yaza</i>	<i>li-yaktub</i>
...	...

al-fi'lu 'ş-şarî

<i>yazsam</i>	<i>lav-katabtu</i>
<i>yazsan</i>	<i>lav-katabta</i>
<i>yazsa</i>	<i>lav-kataba</i>
...	...

al-faşlu 's-sâlisu: fî 'n-nafyi

<i>oynamadı</i>	<i>mā la'iba</i>
<i>oynamamış</i>	<i>mā la'iba</i>
<i>oynamaz</i>	<i>lā yal'abu</i>
...	...

al-faşlu 'r-râbi'u: fî 'l-istifhâmi

<i>gitdim mi</i>	<i>hal dahabtu</i>
<i>gitmiş miyim</i>	<i>hal dahabtu</i>
<i>gider miyim</i>	<i>hal ađhabu</i>
...	...

al-faşlu 'l-hâmisu: fî 'l-ma'lûmi va 'l-machûli

<i>yazıldı</i>	<i>kutiba</i>
<i>yazılır</i>	<i>yuktabu</i>
<i>okundu</i>	<i>ķuri'a</i>
...	...

al-faşlu 's-sâdisu: fî 't-tamannî

<i>Kāşki oynamaya idim.</i>	<i>laytanî mā la'ibtu</i>
<i>Kāşki oynamaya idiñ.</i>	<i>laytaka mā la'ibtu</i>
<i>Kāşki oynamaya idi.</i>	<i>layta mā la'iba</i>
...	...

al-faşlu 's-sâbi'u: fî 'l-muta'addî

<i>gönderdi</i>	<i>arsala</i>
<i>göndermiş</i>	<i>arsala</i>
<i>ezberletdi</i>	<i>ħaffaza</i>
...	...

al-faşlu 's-sâminu: fî fi'li 'l-muşāraka^{ti}

<i>yazışdı</i>	<i>kātaba</i>
----------------	---------------

<i>yazışmış</i>	<i>kātaba</i>
<i>yazışur</i>	<i>yukātibu</i>
...	...
<i>al-bābu 's-sādîsu</i>	
<i>fî bayāni afāli 'l-i'āna^{ti}</i>	
<i>fî'lu 'l-ḥikāya^{ti}</i>	
<i>bildi idi</i>	<i>kāna 'alima</i>
<i>bilmiş idi</i>	<i>kāna 'alima</i>
<i>bilir idi</i>	<i>kāna ya'lamu</i>
...	...
<i>fî'lu 'r-rivāya^{ti}</i>	
<i>bilmiş imiş</i>	<i>kāna 'alima</i>
<i>bilir imiş</i>	<i>kāna ya'lamu</i>
<i>biliyor imiş</i>	<i>kāna ya'lamu</i>
...	...
<i>al-fî'lu 'ş-şarḫi</i>	
<i>bildi ise</i>	<i>lav 'alima</i>
<i>bilmiş ise</i>	<i>lav 'alima</i>
<i>bilir ise</i>	<i>lav ya'lamu</i>
...	...
<i>al-afāli 't-turkiyya^{ti}</i>	
<i>al-afālu 'l-murakkaba^{ti}</i>	
<i>fî'lu 'l-iḳdirāri</i>	
<i>söyleyebildi</i>	<i>ḳadira 'alā an yatakallama</i>
<i>söyleyebilmiş</i>	<i>ḳadira 'alā an yatakallama</i>
<i>söyleyebilir</i>	<i>yakdiru 'alā an yatakallama</i>
...	...
<i>fî'lu 'l-ta'cili</i>	
<i>yazvêrdi</i>	<i>kataba 'ācil^{an}</i>
<i>yazvêrmış</i>	<i>kataba 'ācil^{an}</i>
<i>yazvêrir</i>	<i>yaktubu 'ācil^{an}</i>
...	...
<i>fî'lu 'z-zamāni</i>	
<i>çalışmış oldu</i>	<i>şāra muctahid^{an}</i>
<i>çalışacak olmuş</i>	<i>şāra muctahid^{an}</i>
<i>çalışmış olur</i>	<i>yaşiru muctahid^{an}</i>
...	...

şîğatu 'ş-şila^{ti}

aldığım	allađī aḥadtuhū
alacağım	allađī sa'āḥizihū
vèrdigim	allađī a'ṭaytuhu
...	...

al-ḥālu 't-tarkībī

Tevfîk Efendi sevinerek geldi ve Ḥasan Efendi koşarak gitdi.

cā'a tawfîk afandī farḥān^{an} va ḍahaba ḥasan afandī rākiđ^{an}

...

al-bābu 's-sābi'u**fī bayāni far'ī 'l-f'li****ismu 'l-fā'ili**

vèren	al-mu'fī
arayıcı	mufattiş ^{un}
aramayıcı	ğayru mufattiş ⁱⁿ
...	...

ismu 'l-mef'uli

sevilen	al-maḥbūbu
sevilmeyen	ğayru maḥbūb ⁱⁿ
alınan	al-ma'ḥūdu
...	...

mubālağatu ismi 'l-fā'ili

çekişken	nazzā ^{un}
utançan	mustaḥ ⁱⁿ
bilgic	'allām ^{un}
...	...

aş-şifatu 'l-muşabbaha^{tu}

kırık	maksūr ^{un}
şişkin	müntefih ^{un}
düzgün	murattab ^{un}
...	...

ismu 'l-āla^{ti}

çizgi	ḥaṭṭ ^{un}
çalğı	navba ^{un}
burju	mişkab
...	...

şiyâğı 'r-rabî**aş-şîğatu 'l-'atfiyyatu**

Gelüp gitdi. cā'a va dahaba

... ..

aş-şîğatu 'l-tavkîtiyya^{tu}

Büyükler küçüklere merhamet étdükce küçükler büyüklere hürmet éderler.

mādāma 'l-kabīra yarhamu 'ş-şagīra fa 'ş-şagīru yuvaqqīra 'l-kabīra

Mādāmki niyyetiñiz hālişdür muvaffaq olursuñuz.

mādāmat niyyatakum hālişat^{un} tuvaffikūna

sevdukde fî 'l-vakti 'llađi ahabbahū

... ..

aş-şîğatu 'l-ta'kibiyya^{tu}

gelicek aqaba maci'ihī

ohlcaq aqaba şayrūratihi

aş-şîğatu 'l-intihā'iyya^{tu}

yazınca lammā kataba

gelinceye dek ilā an ya'tiya

yazıncaya kadar ilā an yaktuba

... ..

aş-şîğatu 'l-ibtidā'iyya^{tu}

gideli munđu dahaba

gideliden berü muđ dahaba

... ..

al-bābu 's-şāminu: fî 'l-mubhamāti**al-asmā'u 'l-mubhamat^{tu}**kendi - kendü dāt^{un}kimse - kimsene aḥad^{un}

kimisi al-ba'ḍu

... ..

al-mubhamātu 'l-fārsiyya^{tu}merd racul^{un}ferzend ibn^{un}duḡter bint^{un}

... ..

faşlun fî ba'đi mufradātⁱⁿ fārsiyya^{tin}h^vud dāt^{un}

berāy li-acli

çi mādā

...

al-bābu 't-tāsi'u

fī 'l-adavāti

a: adātu nidāⁱⁿ A babam! yā abī
Şafvet Efendi gider a! / şafvat afandī lā şakka yağhabu
eger: adātu şartⁱⁿ Eger giderse... in yađhab
eñ: adātu tafşılⁱⁿ Anların eñ küçüğü budur. aşğaruhum hādā

....

al-adavātu 'l-fārsiyya^{tu}

āsā: adātu taşbihⁱⁿ kamer-āsā ka 'l-ķamari
bā: adātu muşāhabatⁱⁿ bā-irāde-yi seniyye bi 'l-irādati 's-saniyyati
berāy berāy-ı iftiħār li-acli 'l-iftiħāri

...

ta'rību ta'līmi ķirā'atⁱⁿ

Birinci Kısım - Birinci Kırā'at

Mektebe Devām

Ben bir küçük çocuğum.
Daha hēçbir şey bilmeyorum.
Çocuklar ne bilirler!

al-ķismu 'l-avvalu, al-ķirā'atu 'l-ūlā

fī-davāmi 'l-maktabi

ana valad^{un} şağır^{un}
kađālik lā a'lamu şay^{an}
al-avlādu mādā ya'lamūn

...

taķārīz^{un}

Şevket Paşa
Şeyh 'Abdu'llāh el-Ĥorāsānī
Ālūsī-zāda as-Sayyid 'Alī 'Alā'u 'd-dīn al-Ĥusaynī al-Bağdādī
Şayh Muħammad al-Kistī
Nişancı taburu kâtibi Muħammed 'Alī Efendi
Zabitan-ı askeriyeden Beyrutlu Mer'î-zāde Reşid Efendi
Beyrut vilayeti idare meclisi kalemi kâtiplerinden Muħammed Beşir Efendi
fihrisu kitābⁱⁿ at-tuhfatu 'l-ħamîdiyyati fī 'l-luğati 'l-ħsmâniyyati
işlāhu ğalātⁱⁿ

Sonuç

Misbâh bin Selîm el-LEBÂBİDÎ'nin 12 Rebiülevvel 1312 [13 Eylül 1894] tarihinde tamamlanmış (al-Labâbidî, 1314: 172), 1314 [1896/1897] senesinde Beyrut'ta Matba'atü 'l-Edebiyye'de basılmış olan ve "mekâtib-i ibtidâ'iyye şağirdânına hediye" olduğu belirtilen (al-Labâbidî, 1314: 3) *et-Tuhfetü 'l-Hamîdiyye fī 'l-Luğati 'l-Osmâniyye* adlı eseri; ana dili Arapça olanlara Türkçe öğretmek maksadıyla yazılmıştır.

Osmanlı Türkçesindeki “harfler ve telaffuzları”, “harekeler”, “mastarlar”, “müfredat” ve “kelimeler ve kısımları” ana başlıklarını ihtiva eden *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'de mastarların ele alındığı bapta Osmanlı Türkçesinde kullanılan toplam 781 kelime, Arapça ve Farsça karşılıklarıyla birlikte; 41 kısımdan müteşekkil olan “Müfredat” faslında ise yine aynı mahiyetteki toplam 1820 kelime, Arapça karşılıklarıyla birlikte listelenmiştir. “Kelimeler ve kısımları” babında pek çok gramer yapısına yer verilmiş olan eserin sonunda *Ta'lim-i Kirâat* adlı eserden iktibas edilmiş “okuma metinleri” de yer almaktadır.

Eserde, Osmanlı Türkçesinde müstamel olan harflere ve bu harflerden bazılarının Osmanlı Türkçesine has telaffuzlarına dair açıklamalara ve örneklere yer verilmiş olması; hareketler üzerinde durulması ve Osmanlı Türkçesindeki sesli harflerin her birinin örneklerle gösterilmesi; mastarları konu alan babın ve “Müfredat” faslının, günlük hayatta kullanılan ve yeni bir dil öğrenen kişinin ihtiyaç duyacağı kelimeleri muhteva olması; “Müfredat” faslının tek bir liste şeklinde düzenlenmeyerek temalara ayrılmış olması; gramere dair konuların çeşitli kısımlar hâlinde ele alınmış olması; gramer konuları kendi içerisinde açıklamalar ve örneklerle ele alındıktan sonra, yeni öğretilen konunun ya da ilgili bölümün sonunda, daha önce öğretilen konular ile yeni öğretilen konuların birlikte görülebileceği örneklere de yer verilmiş olması; eserin tamamında Farsça kelimelerin yer almamasının ve yer verilenlerinin de Osmanlı Türkçesinde müstamel olanlardan seçilmiş olması; eserin sahibi tarafından “beş altı yaşından on yaşına kadar olan erkek ve kız çocukların fehm ü zabtına muvâfık ve tab' u mizâclarına elvêrişli” metinleri havi olduğu belirtilen (Kitâbcı Arakel, 1301: 5) *Ta'lim-i Kirâat*'ten okuma metinleri alıntılanmış olması; *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'nin öne çıkan hususiyetlerindedir. Bahse konu hususiyetleri göz önüne alındığında, *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'nin, yabancılar Türkçe öğretimindeki ilkelerden *telaffuza önem verme, verilen bilgi ve örneklerin hayata uygunluğu, bir seferde tek yapıyı sunma, kullanılan dilin öğretilmesi, öğrencinin öğreneceği kadar bilgi verilmesi, öğrencilere öğrendiklerini uygulama imkânının verilmesi* (Barın, 2004: 23-25) ilkelerini haiz bir eser olduğu anlaşılmaktadır.

“Kelimeler ve Kısımları” bölümünün *dil bilgisi - çeviri yöntemine* (Barın, 2004: 26) muvafık bir şekilde kaleme alındığı anlaşılan eserde “Müfredat” bölümündeki temaların sıralamasında *basitten karmaşığa, somuttan soyuta gitme* (Barın, 2004: 23) ilkelerine ise kısmen riayet edildiği anlaşılmaktadır. Sadece bir kelime listesinden ibaret olmayan; harfleri, -kısaca da olsa- sesleri, çeşitli ekleri ve kelime türlerini de ele alan; yalnızca örneklerle yetinilmeyip metnin içinde veya dipnotlarda açıklamalara da yer verilmiş olan *Tuhfetü'l-Hamîdiyye*'de kelime listelerinde Türkçe kelimeler yerine Arapça kelimelerin madde başı yapılmış olması ile cümle bilgisine dair hususi bir bölümün ayrılmamış olması, eserdeki bir eksiklik olarak zikredilebilirse de pek çok gramer yapısına yer verilmiş olan eserde gramere dair bazı eksiklerin olması, eserin ibtidailer için hazırlanmış olduğu da göz önüne alınarak eser için bir nakısa olarak değerlendirilmemelidir.

Sonuç olarak; yabancılar Türkçe öğretimindeki ilkeler, söz konusu eserin yukarıda tafsilatlı bir şekilde ele alınmış olan hususiyetleri ve yazıldığı dönem dikkate alındığında, Misbâh bin Selîm el-LEBÂBÎDÎ'nin ana dili Arapça olanlara Türkçe öğretmek için kaleme almış olduğu *et-Tuhfetü'l-Hamîdiyye fî'l-Luğati'l-Osmâniyye* adlı eserinin mahiyeti itibarıyla yazılma maksadına muvafık bir eser olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kaynaklar

Atay, H., Atay, İ. ve Atay, M. (1964, 1968, 1981). *Arapça-Türkçe Büyük Lûgat*. Ankara.

Barın, E. (2004). Yabancılar Türkçe Öğretiminde İlkeler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (1), 19-30.

- Bianchi, T. X. ve Kieffer, J. D. (1835-1837). *Elsine-yi Türkiyye ve Franseviyye'niñ Luğatı / Dictionnaire Turc-Français*. Paris: A L'imprimerie Royale.
- Bilgin, A. A. (2005). Muhâkemetü'l-Lugateyn. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 30, 397^a-398^a.
- Bilgin, A. A. ve Hacıeminoğlu, N. (2002). Kıpçaklar - Kıpçak Türkçesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 25, 421^c-424^a.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. London: Oxford University Press.
- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi - Modern Türk Dil Bilgisi Çalışmalarının İlk Örneği*. A. U. Elöve (Çev.). A. Benzer (Uyar.). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Develi, H. (2002). Kitâbü'l-İdrâk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26, 108^{a-c}.
- Ergin, M. (2019). *(Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri için) Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- al-Firuzâbâdî, M. (1268, 1269, 1272). *al-ukyânûsu'l-basîṭ fi tarcamati'l-kâmûsi'l-muḥîṭ*. Ahmed 'Aşım (Trc.). İstanbul. Maṭba'a-yı Bahriyye.
- Hevâî-yi Üsküfî, M. (2018). *Maḳbûl-i 'Ârif - Boşnakça-Türkçe Manzum Sözlük*. A. Kasumović, S. Mønnesland, Y. Yayla (Ed.). İstanbul.
- Kaçalin, M. S. (1994). Dîvânü Lugâti't-Türk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9, 446^c-449^c.
- Kitâbcı Arakel. (1301). *Ta'lim-i Kıvrâ't - Birinci Kısm*. Mu'allim Nâcî (Muş.) İstanbul: Maṭba'a-yı Ebü'z-Ziyâ.
- Kitâbcı Arakel (1304). *Arakel Kütüb-ḥânesi Esâmî-yi Kütübi*. İstanbul: Cemâl Efendi Maṭba'ası.
- al-Labâbîdî, M. (1314). *at-tuhfatu'l-ḥamidiyyati fi'l-luğati'l-uṣmâniyyati*. Bayrût: maṭba'atu'l-adabiyya.
- Li, Y. S. (1999). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. İstanbul: Simurg.
- Redhouse, J. W. (1890). *A Turkish and English Lexicon / Kitâb-ı Ma'ânî-yi Lehce*. Constantinople.
- Roper, G. (2013). *The History of the Book in the Middle East*. Farnham: Ashgate Publishing.
- Steingass, F. (1892). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. London.
- Ş[emse'd-dîn] Sâmi. (1317, 1318). *Ḳâmûs-i Türkî*. Der-i Sa'âdet: İkdâm Maṭba'ası.
- et-Tebrézî, M. H. (1214). *Kitâb-ı Tıbyân-ı Nâfi' der Terceme-yi Burhân-ı Kâfi'*. Ahmed 'Aşım (Trc.). Beldetü't-Ṭayyibeti'l-Ḳoştanîniyye: Dârü't-Ṭıbbâ'ati's-Sultâniyye.
- Topaloğlu, A. ve Kaçalin M. S. (2009). Sözlük - Türkçe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37, 402^c-414^a.
- Türk Dil Kurumu. (1963). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uçman, A. (2005). Muallim Nâcî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 30, 315^a-317^c.